

Gyökérrel földben, ággal égben

Naplók 2013

(1. rész)

Szomorú szegénység száraz szele sodor

„Zarándok vagyok, csaknem koldus, és akaratom ellenére mutogatnom kell a sors csapásai nyomán keletkezett sebeimet. Ó, szomorú szegénység száraz szele sodor” – írta hétszáz évvel ezelőtt Dante, ez a szenvedés barázdáival megrajzolt arcú költő, aki egész életében küzdött a méregkeverők ellen, s nagy művét, az *Isteni Színjátékot* is „mindössze” azért írta meg, hogy közölje velünk az igazságról, illetve az igazságtalanságról az ő megszenvedett tudását, mi több, hogy megbüntesse a hite szerint alakuló jövőben a mindenkori, másokat szegénységbe taszító zsarnokot: azért kalauzol el bennünket a pokolba, hogy megmutassa, mint szenvednek a szegények és az éhezők iránt érzéketlen hatalmasok és szolgalelkű lakájaik, akiknek a szimata életükben kiválóbb volt bármely vadászkutyáénál.

De háromezer évet is visszamehetünk, a torzsalkodó antik istenek idejébe, amikor a gyarmatosító, feudális főnemesség igyekszik a kisázsiai „barbár” őslakosságot leigázni és megsarcolni. A „szegények vonulása” már ekkor, a homéroszi időkben megkezdődött, amikor a Trója ostrománál ezerszám legyilkolt „hősök” árvái – Homérosz tanúsága szerint – „mindig földresütött szemmel járnak, könnyes az arcuk; apjuk barátaihoz járnak el nyomorukban e gyermekek, és aki megkönyörül rajtuk, poharát kissé odanyújtja, s éri a nedv a fiúk ajkát, de nem éri az ínyüket”.

Pontosan ez, az **ajkat** igen, de az **ínyet** nem érő haramialelkület és kárhózat, ez a szegénység és éhség vonul végig vádlón a történelmen: ők, a szegények népesítik be az évszázadokat, „kiknek nyomoráról már az Ótestamentum vijjogó igéje is szól”, ők merülnek föl a történelem torlódó-porló habjaiból, ők, a „hiány rabjai, a csontig födetlenek, kik sírűregükben is dideregnek”, és zörgő csontjaikon az eljátszott Éden kígyója sziszeg.

„Szegénység! Remegő, meztelen életérzés, térben és időben sohasem változó” – írja Rákos Sándor megrázó versében. Vajon ki tudná véges és végzetes szavakkal megidézni a szegénység történelmét, az éhezők és szegények évszázadait, akiknek ügyében hasztalan kiáltanak az „idő lelkiismeretét” képviselő költők a századok homokkal betömött fülébe.

Halljuk-e legalább „szent perceinkben” a régi és a mai szegények és éhezők kiáltását? Azoknak a szavát, akiket a „szegénység ragályának tüze sorvasztott” a múltban és sorvaszt napjainkban? Azoknak a szegényeknek a hangját, akiket veszett farkasként mardos az éhség, s mint a sziklákon időnként, hideg cseppek jelennek meg arcukon. Halljuk-e azoknak a hangját, akiket örült „hódító” háborúba cipeltek a nagy sándorok, napóleonok és hitlerek, hogy a jéggé dermedt levegőben befagyott aggyal üvöltsenek az éhségtől, fazékba fogják föl a szétvert koponyával, törött lábbal, felhasított szüggelyel, örjöngve nyerítő lovak megcsapolt vérét, majd lóvértől mocskos arccal, egymást gyilkolva tülekedjenek, hogy jusson egy korty nekik is, s így valamiképp hazavergődjenek a történelem eszement donkanyaraiból, átgázolva keményre fagyott vagy kolerában elhullt holttestek ezrein. Csak azért, hogy gyerekeik és özvegyeik ne szaporítsák a föld elhagyott szegényeit.

Halljuk-e Pilinszky János répát faló francia foglyának néma gyötrelmét, aki „Ha fuldokolva is, de falt tovább, / és egyre még, és mindegy már akármit, / csak enni bármit, ezt azt, önmagát!?” Érezzük-e mi is a költővel a „halhatatlan éhséget”, a meghalt katona „metafizikáját”, aki immár „Belőlem él! És egyre éhesebben! / És egyre kevesebb vagyok neki! Ki el lett volna bármi eleségen: / most már a szívemet követeli.”

És végül látjuk-e körülöttünk a legártatlanabbak, a gyermekek *halhatatlan* éhségét, akiknek ijesztő nélkülözését az éhező felnőtt, József Attila örökítette meg *halhatatlanul*, minden kor minden éhező gyermekére örökké érvényesen, aki a síron túli holdfényben „Kioson, kenyeret szel a konyha kövén s majszolja riadtan (...) Les nagy szeme, reszket a térde. / Zsirok és köcsögök közt kotorász, / surranva, mint az egérke. / Ha bele-bele-reccsen a szörnyü kredenc, / ajkára repül kicsiny ujjá: / könyörögve az irgalomért, de a csend / zord kürtje a zajt tovafojja. / Ez a zaj, ez a kín, e világreccsés / nem szűnve, dühöngve növekszik. / Belesápad a gyermek, elejti a kést / és visszalopódzva lefekszik”.

Láthattuk, e szegénységgel és éhséggel a hatalom a történelem során soha nem tudott mit kezdeni. Igaz, nem is nagyon akart. S ma sem nagyon akar. Örök igazság: mire a gazdag lesoványodik, a szegény már régen halott. Amint a Bánk bán Tiborca panaszozza: „Aki száz meg százezert rabol, bírāja léssen annak, akit a szükség garast rabolni kényszerített.” Ha folyt és folyik is a harc, nem a szegénység felszámolásáért történt és történik, hanem a „kiválasztottak” hatalmáért: ezt szolgálják a „tüzes trónok” s a mélyben hallgató, lesben álló, irtózatot pénzt elnyelő fegyverek is; a felső tízezret, még a vizsgálati fogságban is tizenkét szobát bérlő és mindig felmentett multimilliomos mocskosokét meg a szajháikat pezsgőben fürdető még mocskosabbakét. Na és a szegényekről hét bőrt lenyúzó, adók ármádiáját kiagyáló léhűtőkét, gondolván, az éhező ember a moslékért is hálás az ő urának; mármint azért, hogy „felnyalhatja, amit ott fenn ellocsoltak”. Ezért van, hogy a történelmen át millió és millió lélek vonul a szegényeknek szánt sivatagban, „olyan csupaszon, mint a tevék terméketlen ágyéka”.

S hiába morajlik körülöttük az óceán és fénylik fölöttük az ég, nem kérdezhetik meg egyiket sem, mert azok nem ismerik a szegények nyelvét.

Einstein levele

Interneten lehet licitálni Einstein Istenről szóló levelére – szórták tele nemrég a ” a hírportálok: a „világ egyik legbriliánsabb elméjének”, a „huszadik század legbölcsebb emberének” Isten-levelét hárommillió dollárral kezdik elárverezni, de a leütési ár ennek többszöröse is lehet.

Einstein e levelében kifejti, hogy az Isten szó számára nem más, mint az emberi gyengeség kifejeződése, a Biblia pedig primitív legendák gyűjteménye. Voltaképpen Einstein

e „gondolatai” szót sem érdemelnének, hiszen a történelem során az ember – köztük Einstein – „isten” nélkül még megmozdulni sem tudott volna, ugyanis az évezredek minden porszemét, minden porcikáját „isten” tölti be, a szegényekét és a gazdagokét, a bölcsékét és a tudatlanokét, az üldözőkét és az üldözöttökét egyaránt. Mert mindazt, ami létezik, „isten” fényében hirdeti az is, aki megtagadja őt: a sötétség hirdeti a fény dicsőségét; s azok, akik megtagadják őt, nem bírnák megtagadni, ha „isten” nem létezne, és az ő tagadásuk soha nem lehet teljes, mert ha az volna, nem is léteznének.

S most itt van ez a többezer év istenkereső lángelméit betetőző, „utolérhetetlen einsteini bölcsesség”, mellőzve a tudomány legtisztességesebbjeinek vallomásait a Teremtőről és a teremtésről, látván az örök, végtelen, mindentudó és mindenható Istentől származó jelenségeket, s megvallván, hogy teljes egységet és harmóniát találtak Isten és a tudomány között, hiszen a Kozmosz csodálatos elrendezése csak egy mindenható Lény tervében születhetett meg: „Bárhová nézünk, sohasem találunk ellentmondást a vallás és a tudomány között, inkább teljes összhangot minden lényeges pontban. Vallás és tudomány párhuzamosak, és a távoli jövőben ugyanahhoz a célhoz jutnak” – mondta Max Planck Nobel-díjas fizikus. Einstein számára is világos volt, hogy a világot az energia hozta létre, és tartja fenn, egy, a világmindenségbe beépített olyan **intelligens energia**, melynek eredete egyetlen természeti törvény segítségével sem írható le, vagyis a teremtés folyamata az általunk ismert törvényszerűségeken kívül ment végbe. Ahogyan a világirodalom gyöngyszemeit tartalmazó s minden beteljesedett prófécijára ellenére is „primitív” Biblia rögzíti: a „fölből formált test” kapott lelket a teremtő Lélektől, s e kettő „egybeszerkesztése” által valami egészen újszerű jött létre a teremtésben: „Így lett az ember élő lélek”.

Isten tehát nem „az emberi gyengeség kifejeződése”, és nem is titok, hanem az a Létező, amelyből az összes többi létező létrejött; a létnek ezért egyetlen titka van – még Einstein számára is! –, mégpedig a nem-lélek, vagyis hogy hogyan keletkezett a világ: a Lélek, az öröktől fogva lévő, változatlan Intelligencia hogyan teremtette a változót, az egyetlen Valóság azt a „varázslatot”, amit világegyetemnek nevezünk. A Biblia szerint, amikor a Megnevezhetetlen, a mózesi Vagyok, a teremtő Lélek, azaz Isten először meg akart nyilatkozni, akkor – az ő Igéje által – keletkezett a Valami, az a Pont, amely a világegyetem kezdete volt, megegyezve a tudomány ősrobbanás-elméletével. Így, a teremtő Lélek által keletkezett az élő lélek, az ember is, és – a „primitív” bibliai tanítás szerint – a szeretet az, ami e teremtett lelkeket egyesítheti a Lélekben, a vallás „istenében”; ez a szeretet csordul túl a kegyelmi szövetségben, hiszen „úgy szeretete Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta”.

Jean Guittou filozófus mondja, hogy az univerzum végcélja egybemosódik a végével: létrehozni és felszabadítani az ismeretet. S vajon ki tartalmazhatja ezt az ismeretet, ha nem a végtelen Létező, az univerzummal szemben is transzcendens Lélek? Az univerzum tehát – s ezzel Einstein is tisztában volt – föltételezi a sajátjától eltérő Létező létét, ami rajta kívül van, túl terén és időn.

Íme, így jutunk közel ahhoz a Létezőhöz, akit a vallás Istennek nevez, s akit a bibliai prófécia szintén megneveznek – a kinyilatkoztatások által, hiszen a „titkok az Istenéi, a kinyilatkoztatások az emberéi”. Vajon miként használja azt a „titkot”, azt a végtelen tudást „isten”, ami őt alkotja, és amelynek, ugyanakkor, ő az eredete, s akinek a teljességén, teljességének „keblén” létezik a mi valóságunk, mint egy hullám a mérhetetlen óceánban?

Ha a kvantumelmélet kimutatta, hogy a valószínűsítő magyarázat az egyetlen, ami megengedi a valóság leírását, akkor kimondható, hogy szemben a meghatározatlan természettel, léteznie kell az univerzumon túl az okok összhangja Okának, a mi világunktól különböző, megkülönböztető Intelligenciának, egy olyan Értelemnek, akit Istennek nevezhetünk, és Istennek mint atyának a hasonlatát ehhez kapcsolhatjuk. Ilyen értelemben az elképesztő

pontosággal megalkotott univerzum egyfajta titkos jelrendszerben megalkotott üzenet: kozmikus hieroglifa. S minden atom, minden morzsalék, minden porszem annyiban létezik, amennyiben részese ennek az egyetlen jelentésnek. Így bomlik fel a kozmikus jelrendszer: előbb az anyagé, majd az energiáé, végül az információé. Így válik „Isten” titkos üzenete egyre kevésbé homályos tükörré, amely által az üzenet Szerzője, az immár nevével nevezett Isten megújítja számunkra azt az ismeretet, amivel ő önmagáról rendelkezik. Hogy – amint a Biblia Pál apostola mondja – egyszer majd ne tükör által, homályosan lássunk, hanem szemtől szembe állva azzal, aki Van, a teremtő Lélekkel.

Íme, így találkozok – találkozhat – hit és tudomány által a teremtmény a Teremtőjével, leleplezve a világ „pogány magamentségét”. Einstein nagy tudós volt, de csupán egy, nem pedig az egyetlen a történelem milliárdnyi teremtményei közül, aki mellest – önmagának ellentmondva – más helyen úgy nyilatkozott, hogy a sekélyes, lélek nélküli tudás eltávolít Istentől. S akinek a most előhalászott, kézzel írott s publikálásra talán nem is szánt „Isten-levelével” a világ kufárai kalmárkodnak – megszolgáltatlan s ráadásul Isten előtt semmit nem jelentő meggazdagodást remélve.

A napló

Réges-régen, még *boldogult úrfikoromban* vetett a sors a nagy hírű magyar városba, Kassára, Bornemisza Péter és Tinódi Lantos Sebestyén Cassoviájára. Dehogyan tudtam még akkor, hogy e patinás *urbs* már Károly Róbert és Nagy Lajos királyaink idején elindult a fel-emelkedés útján. Arról sem volt ismeretem, hogy a magyar és német polgárok lakta Kassán-Kassauban ez idő tájt kezdték építeni az Árpád-házi Szent Erzsébet-székesegyházat, ezt az ég felé esedező világszép ékszert, meg hogy hajdan Mátyás király innen ebrudalta ki a fosztogató, mordályégető cseh brigantikát. Ó, mi mindent nem tudtam még akkor Kassáról! Hogy első egyetemét Kisdi Benedek alapította a 17. században, meg hogy itt rezideált Bocskai István fejedelmünk, s itt esett meg Bethlen Gáborunk jegyváltása is. Irodalmunk jelesei közül Kassán tündökölt a nyelvünket „fénnyé és nagyvilággá” álmódó Kazinczy Ferenc, a vigyázó szemünket Párizsra irányító Batsányi János, a magyar ifjakat tollforgatásra serkentő Baróti Szabó Dávid, elindítván többek között az első (!) magyar irodalmi lapot, a *Magyar Museumot*. Na meg hát nagy nemzeti operánknak, a *Bánk bán*nak is itt lőn az ősbemutatója... S nem lévén dodonai jós, orákulum, sem próféta, zöldfülű titánként azt sem láttam előre, hogy a „nagy jövőjű” beneši Csehszlovákia egykor szétesik, mint boldogult barátom viselt zoknijja; az ország kisebbik felében pedig szatócsok és kufárok emelik fel egykor a hangjukat koporsó- és halottkereskedés ügyben, indítványozván: II. Rákóczi Ferenc és társai földi maradványaiért cserébe Magyarország adja vissza Szlovákiának a Budapest és Esztergom múzeumaiban őrzött, a dualizmus korában „Szlovákiától” elrabolt kincseket; meg hogy II. Rákóczi Ferencet, ezt az „ellentmondásos történelmi személyiséget”, akire „túl sok alkotás emlékeztet a domban”, szállítsák át Magyarországra.

Kassai diákéveimben naplót vezettem, melyben az áll, hogy „szokásommá vált behúzódni a kevély nagy templom, a gyönyörűséges Árpád-házi Szent Erzsébet-székesegyház hűvös félhomályába, hogy ott olvassak, a megszentelt csendben és magányban. Nem zsoltárokat, nem is a Bibliát, hanem a Bűn és bűnhődés, a Háború és béke, az Akiért a harang szól című jeles regényeket. Alattam mélyen, a mennybe esengő dóm sírboltozatában a nagyságos fejedelemnek, Rákóczi Ferencnek és Zrínyi Ilonának, Munkács szent asszonyának a hamvai pihennek, s ez boldog nyugtalansággal áraszt el. Tudom, hogy hajdanán a vezérlő fejedelem kibontotta az *Istennel a hazáért és szabadságért* felirattal ékes zászlaját, mielőtt

még Kollonich érsek Magyarországot először rabbá, azután koldussá, végül pedig katolikussá tette volna... Majtény, Szatmár, Párizs, Rodostó... százhatvan év után török földről hozták haza Rákóczi hamvait, hogy velem lehessen a székesegyházban...”

Néhány lappal odább, hatalmas betűkkel, mint Delacroix riadt paripája, egy évszám ágaszkodik a naplómban: „**1968. augusztus 21.** A vastüdővel ziháló, hatalomtól megrészegült tankok, mint behemót vízilovak e napon zúdultak bele az »emberarcú szocializmusba«.”

S most azt kérdezem, nem ez történik-e mindig? Nem a „felhatalmazottak”, a behemót vízilovak és a settenkedő hiénák, az üzérek és kufárok akarnak-e bitorolni a lehető legtöbbet? Nemzetünket illetően: nem a Trianonban szétszaggatott, kirabolt, magára hagyott Magyarországra marnak-e bele újra és újra a négy égtáj felől? Hívják őket bármiképp: történelemtankönyveikből ugyanazt tanulták – ezeréves elnyomás, bűnöző Rákóczi, Kossuthok, a végtelenségig. Sokukban, mint szű a fában, a masaryki „hiszek-egy” munkál: „Nem szabad mindent egyszerre elvenni az áldozattól, mert fellázad; fokozatosan fosszuk meg őket faluneveiktől, személyneveiktől, diplomáiktól, iskoláiktól – összetartozásuktól.” Most éppen Rákóczi Ferencünktől és Zrínyi Ilonánktól akarnak megfosztani bennünket, hogy még társtalanabbak, még meztelenebbek, még vagyontalanabbak legyünk. Jó, ha tudják-tudjuk, jó, ha elménkbe-elménkbe vessük, nemzeti emlékezetünk megtartóinak Rodostóból hazahozott földi maradványait – a nagyságos fejedelem kívánsága szerint – akkori **hazájukban** temették el. S ott is akarnak nyugodni: a magyar nép által emelt kassai székesegyházban.

„Felhívom az egyházi és polgári intézményeket, hogy kezdjenek tárgyalásokat II. Rákóczi Ferenc és hozzátartozói földi maradványainak Magyarországra szállításáról. Mi, hívők és szlovákok szívesen átadjuk nektek, magyaroknak, és ti, magyarok, fogadjátok tárt karokkal. Így véget érnek a nyugtalan helyzetek, jó barátok és szomszédok leszünk. Ámen.”

Ezek egy – Shakespeare velencei kalmárát is túllícitáló – „hívó és szlovák” érsek szavai a „hívó és szlovák” gyülekezethez, a jézusi Ámennel „megszentelve”. Magyarul azt jelenti ez: Szedjétek a sátorfátokat halottaitokkal és egyéb cókmozgatókkal együtt, s ha eltakarodtatok, „jó barátok és szomszédok leszünk”. Ám addig útban vagytok.

Ezt már Beneš is rögzítette a dekrétumaiban. De a Bibliában nem találok e hangot. Ott ezt mondja az Úr: „Enyém a határtalan föld és szabadságom a vizeké, a halmoké, az embereké. Minden-minden megrendülhet, de irgalmasságom töletek el nem távozik.”

Lám, Istenben és az ő országában nincsenek határok. Csak szeretet van és kegyelem és kegyelet.

Ubih történet

Olyan ez az alábbi történet, mint az eleven seb, amelybe egy gonosz kéz sót tömött. Egy kicsi, mintegy félmilliónyi lélekszámú néppel esett meg, a 19. század második felében. A Kaukázusban élő ubihok voltak ők, kik ősidők óta éltek zengő völgyeikben és szikrázó hegyeik közt, ahol minden egyes platánlevél fénylett, akár a gyík bőre, s az erdők borított hegyoldalokon és a füves tisztásokon illatos eper díszítette a földet, érett málnát és egrest kínáltak a bővelkedő bokrok. Ősszel az anyaföld borízú vadszőlőt, kedves diót, fényes héjú, édes gesztenyét, kizilbogyót ajándékozott az embereknek, a fák odvai pedig telis-tele voltak erőt adó lépes mézzel. S ha az ember fia értett a vadászathoz, jobb helyet keresve sem találhatott volna magának: kőszáli kecskék, zergék, muflonok és bölények laktak a hegyekben. És szőrmés vad mennyi! S milyen gyönyörűek! Meseszépek! Ha meg tüzet raktak a patakparton az ubihok, a tenyerükbe úszott az aranypettyes pisztráng.

Úgy érezte, úgy élte meg ez az ősi nép, hogy nincs még egy ilyen szép vidék a nap alatt, a hold alatt.

S ami az emberi történelemből annyira ismerős, az esett meg az ubihokkal is. Egy másik, lélekszámban hatalmasabb, terjeszkedő és hódító nép, az orosz ezt a gyönyörű vidéket, a Kaukázus egész édenkertjét magának akarta. Ám az ubihok elszántan védtek anyaföldjüket egészen addig, míg el nem jött az árulás napja: istenként imádozott vezetőjük hatalomért és aranyért elárulta őket, kiszolgáltatta népét cárnak és szultánnak egyaránt. A mit sem sejtő ubihok vezérük Édent hazudó hajóira szálltak, majd török földön kikötve, mint akiket váratlan hegyomlás ér egy szűk völgyben, felismerték, hogy aki elhagyja a mennyországot, annak minden útja a pokolba vezet, és szorosra csukódnak a pokol kapui a belépő háta mögött. Mintha a dantei pokol kapufeliratának betűi gyulladtak volna ki a szemeik előtt: Ki itt belépsz, hagyj fel minden reménnyel. Az ubihokba villámként csap a felismerés, hogy a keleti égbolt legszebb csillagának, Allah földi helytartójának a „paradicsomába”, egy Istentől elhagyott földre léptek, mely ráncos, mint az eunuchok arca, s melyen csak szenvedés és halál várhat rájuk. Rövidesen meg is tapasztalják: kárhozott az, akinek idegen földön kell élnie, mostohán, elhagyatva mindenkitől – számukra fonnyadt fű az éden, s mérgezett vizű a tejjel-mézszel folyó patak.

Az éhség kiűzi az erdőből a farkast, az éhezők pedig olyanok, mint a gátat szakító víz: a büszke, harcoss ubih nép rövidesen útonállóvá lesz, rongyokban jár, bár egy ideig a fegyvereiken még csillog az ezüst. Áruló fejedelmük helyett az éhség lesz a vezetőjük: lyukas zubbonyaikból kiáll a kulcscsontjuk és lapockájuk, szakadt csizmáikból piszkos lábujjaik, és a nők kisbabával a hasukban vagy csecsemőjüket szoptatva pusztulnak el – a sátán sem gondolhatott volna ki ennél gonoszabbat. Dühöng közöttük a tifusz és a kolera, s mint a kóbor kutyák, irigylik azokat, kik még otthon, az anyaföldön haltak meg, mert őket nem falják fel az éhes farkasok és csontjaikat nem hordják szét a hollók.

Mondják, a kapzsi ember a kőből is vizet akar facsarni, s hiába van tele a hasa, éhes marad a szeme. Miközben a müezzin naponta ötször felment a mecset minaretjének erkélyére, hogy imára hívja az igazhitű mohamedánokat a kegyes Allah nevében, az éhségtől elgyötört, eszelős tekintetű ubihok, ezek a hajdan büszke hegylakók moslékért végezték a legpiszkosabb munkákat, s még hálások is voltak „jótevőiknek”, akik az ubihok fiainak rabszolgamunkára és leányainak háremekbe történő eladásával növelték jövedelmüket. A müezzin idegen rikácsolása ott szállt a becsapott és megnyomorított nép feje felett, de végső pusztulásuk hangjait nem nyomhatta el. Haldoklásuk hangjai fellegekgyülekeztek, s átrepültek a tenger fölött, elérvult és kifosztott szülőföldjükre, megsiratni minden egyes kialvó tűzhelyet.

S vezetőjük, az egykor istenített vezérük ubih fejedelemből török pasa lett: harmincezüstös Júdás. De ő az árulásáért többet: arannyal teli drágaköves ládikót kapott, meg palotát és földbirtokot, cserébe azért, hogy az Éden helyett poklot és pusztulást szerzett népének. Az ubihok fejedelmétől, a Porta új alattvalójától cserébe három dolgot várt el a pöffeszkedő szultán; tulajdonképpen azt, amit minden öntelt hatalom a mindenkori hitvány árulóktól: olyan nevet kell választania, olyan öltözetet viselnie és olyan nyelvet beszélnie, mely kedves a Hatalomnak, s örökre megpecsételi alattvalói sorsát.

Azt is mondják: csak későn, a sír szélén nyerik vissza látásukat a vakok. Ez történt az ubihokkal is: az őket eladó, nekik jogokat és szebb jövőt ígérő vezetőjük árulását, a halálos csókot csak akkor vették észre, amikor már késő volt. Számukra alkonyatkor a nap összevázta a láthatárt, éjszaka levágott fejként emelkedett az égre a hold, s szemfedélként lebegtek a felhők arcuk előtt.